

Daniel H. Nexon – Iver B. Neumann (eds.): *Harry Potter and International Relations.*

1st ed. Lanham: Rowman & Littlefield, 2006, VII + 245 stran, ISBN 0-7425-3959-8 (signatura knihovny ÚMV 53 526).

Příchod pátého dílu příběhů o Harrym Potterovi do světových kin a závěrečného sedmého dílu na knižní trh jistě zaplnil živou diskuzí mnohé internetové *chaty* fanoušků, ovšem i pro odborníky sociálních věd se tento fenomén stal výrazným předmětem studia. A to nikoli pouze z pozice rodičů, doprovázejících své potomky do kina a komentujících nápadnou podobnost některých magických institucí s reálným světem *muďlů* (tedy lidí), ale také z hlediska zcela profesionálního zájmu o charakter globálního *fenoménu Harry Potter*, jehož úspěch a dosah jistě překvapily nejen jeho britskou autorku.

Kniha editorů Daniela H. Nexona a Ivera B. Neumanna představuje příběhy o Harrym Potterovi komplexně z pohledu jejich světového rozšíření, ovšem nikoli jednotného globálního dopadu, z hlediska regionálního vnímání jeho světa a různých reakcí na něj, z pohledu nových strategií nadnárodních zábavních koncernů pro globální úspěch svých produktů a především pomocí dekonstrukce potterovské reality a její výpovědi o stavu mezinárodních vztahů a politiky ve světě lidí.

Obchodování se značkou Harry Potter se stalo zlatým dolem – knihy, distribuované ve stovkách milionech kusů, lámaly veškeré rekordy prodejnosti ve Velké Británii, ve Spojených státech amerických nebo i v Číně a filmy, rozšiřované až ve čtyřiceti různě titulovaných verzích, vydělaly miliardy dolarů. Populární kultura však neexistuje v odděleném světě a politické reakce na *fenomén Potter* na sebe nenechaly dlouho čekat. Domácí skřítek Dobby byl přirovnán k ruskému prezidentu Vladimíru Putinovi a sám Harry Potter k nizozemskému premiérovi Janu Peterovi Balkenendemu, který se dokonce nechal vidět s fotografií Pottera v ruce.¹ Reakce nebyly však jen pozitivní. Příběhy o Harrym Potterovi byly označeny radikálními křesťany či muslimy za zavrženíhodnou propagaci čarodějnictví či satanismu a došlo i na oblíbené pálení knih. Podobné námitky byly také vznášeny v zemích jako Velká Británie, Thajsko, Austrálie či Rusko.

Takovéto reakce politiky na produkty populární kultury nejsou ničím novým a i kultura přirozeně čerpá z politiky. Jak potom vnímat vzájemné prolínání populární kultury se světem politiky a mezinárodních vztahů? Recenzovaná kniha z tohoto pohledu nabízí velmi použitelný rámec pro zkoumání tohoto zvláštního vztahu. Její jednotlivé příspěvky dokáží *fenomén Harry Potter* do naznačeného rámce zařadit a skvěle ho dále využít. Jako odrazový můstek použili editoři klasickou práci sociálních věd od Petera Bergera a Thomase Luckmana *Sociální konstrukce reality* a koncept *repräsentace*.

Repräsentace prvního řádu si svým „přímým“ pohledem na aktuální jevy nárokuje postavení jaksi blížeji k realitě. Zpravodajství či politický projev lze do této skupiny zařadit s tím, že jsou viděny jako reprezentanti a zprostředkovatelé skutečných politických událostí. Z tohoto pohledu je tak populární kultura *repräsentací druhého řádu*, která sociální a politické otázky zprostředkovává skrze svůj vlastní virtuální rámec. Toto rozlišení sice přináší jisté nejasnosti (například v otázce náboženství) a možná i zmatení, ovšem jako základní rozlišení je tento koncept poměrně užitečný a dokáže poukázat na zanedbávání *repräsentace druhého řádu* z hlediska studia mezinárodních vztahů a politiky. Vždyť nejen běžní lidé, ale i vrcholní politici a státníci si své názory na vzdálené či složité otázky netvoří jen z odborných časopisů nebo ze seriózního zpravodajství, ale často též z oblasti populární kultury – z válečných filmů, z televizních seriálů či z románů. Politika se pak z tohoto pohledu extenzivně a oboustranně prolíná s populární kulturou a obě sféry se vzájemně ovlivňují. Editoři knihy o Harrym Potterovi se tento vztah snažili charakterizovat ze čtyř stran a do vzniklých kategorií také zařadit jednotlivé příspěvky svého sborníku.

První kategorii tvoří nejbližší vztah populární kultury a politiky, kdy se jevy v populární kultuře přímo stávají *příčinou či následkem* politických aktů. Sem je možné zařadit cenzorské zásahy vůči pop-kulturním produktům a další reakce na ně či konkrétně například odpověď Íránu na hollywoodský film *300*, znázorňující starověkou bitvu u Thermopyl. Tomuto tématu se ve sborníku věnují příspěvky o globalizaci médií a o reakci radikálních náboženských skupin na Harryho Pottera.

Druhou kategorií je *populární kultura jako zrcadlo* reálných politických vztahů či koncepcí mezinárodních vztahů. Tento přístup je podle autorů často používán k výuce mezinárodní politiky, kde může sloužit k navození jistého odstupu od politicky kontroverzních otázek (tzv. *onthological displacement*). Autoři se zde zmiňují například o filmu *Monthy Pythonův Život Briana* jako o ukázce frakční politiky v rámci revolučních hnutí či o Kubrickovu *Doktoru Divnolásku* k získání představy o konceptech jaderného odstrašení. Z tohoto pohledu se ve sborníku o Harrym Potterovi věnují příspěvky o roli magické hry *Famfrpál*, o interpretaci transnacionálního světa Harryho Pottera z hlediska teorií mezinárodních vztahů a o pedagogice školy v Bradavicích a o politické filozofii jejího ředitele Brumbála.

Třetím pohledem na vztah populární kultury a politiky je *vnímání kultury jako zdroje dat o společenství lidí*, který dokáže vypovídat o politických preferencích či o zahraničních vztazích takové společnosti. Dobrým příkladem zde může být například Ted Hopf, profesor The Ohio State University, který sice v kolektivu konstruktivistů platí za jistého podivína od té doby, kdy byl v moskevském metru vídán s brakovou ruskou literaturou v ruce, ovšem během svého pobytu v Rusku pročítal nespočetné ruské romány a na základě nastřádaných dat se snažil charakterizovat ruskou sebeidentitu. Tzv. ruské *self* poté pokládal do protikladu k možným *others*, a tak se snažil porozumět ruské zahraniční politice, čehož výsledkem byla skvělá práce v rámci sborníku *Social Construction of International Politics*. Takto charakterizovaný vztah kultury a politiky (a vztah *self* a *others*) do jisté míry využívají autoři sborníku o Harrym Potterovi v rámci kapitoly, zabývající se dopadem *fenoménu Potter* na tak rozdílné země, jakými jsou Švédsko a Turecko, či v jiné kapitole o Harrym Potterovi jako o světově rozšiřovaném produktu s mnoha různými regionálními vlivy, ovšem bez jednotného globálního působení.

Poslední kategorií je *konstitutivní role populární kultury ve vztahu k politice*. Zde dochází k rozvolňování rozdílu mezi reprezentací prvního a druhého řádu, což pro některé konstruktivisty, kteří nevidí rozdíl mezi projevem Ronalda Reagana a epizodou seriálu *Dallas*, není velký problém, ovšem z jiných pohledů to žádoucí názor není. Konstitutivní vliv populární kultury autoři rozdělují na determinační, informační, umožňující (*enabling*) a naturalizační účinky. Chování mnoha lidí je tak do značné míry determinováno například „realitou“ kosmopolitního životního stylu hrdinek seriálu *Sex ve městě*, o novinářském prostředí jsou lidé informováni ze seriálu *Redakce*, populární kultura politikům umožňuje odvolávat se také na její svět a používat její symboly (například hláška Ronalda Reagana v projevu ke Strategické obranné iniciativě /SDI/ z roku 1985: „*The force is with us*“, odkazující se na film *Hvězdné války*). Populární kultura dokáže také zobrazovat některé jevy či pravidla jako přirozená, čímž je zbavuje jisté tabuizace (dříve například zobrazováním homosexuálních vztahů, dnes možná zobrazováním polygamních vztahů třeba v seriálu z produkce HBO *Velká láska*).

Sborník *Harry Potter and International Relations* je rozdělen na čtyři části, přičemž tu první a zbylé tři části lze považovat do jisté míry za odlišné celky, které však dohromady tvoří poměrně dobře a účinně uspořádaný celek. V první části s názvem *Globalization* autoři pracují s knihami a filmy o Harrym Potterovi víceméně jako s obchodním produktem či s fenoménem globalizovaného světa, a to z ekonomického či náboženského či regionálního pohledu. Část textu o Potterovi jako o představiteli strategie nadnárodních zábavních koncernů² je skvělou analýzou trendu nejen v rámci formy produkce globální pop-kultury (tzv. synergický efekt),³ ale i jejího obsahu.⁴ Text se tzv. synergickým efek-

tem zabývá podrobněji a rozebírá i mnohé jeho součásti jako tzv. *cross-purposing*⁵ či některými důsledky pro zábavní průmysl jako celek, kde postupně dochází k vytváření oligopolů, ovládajících jak výrobu, tak i distribuci „zábavy“ a někdy též technologii jejich médií (DVD).⁶ Pro mnohé z těchto přístupů je právě Harry Potter již několik let jakousi zkušební laboratoří.⁷

Uprostřed knihy se již začíná postupně měnit způsob práce se světem Harryho Pottera a z jaksi vnějšího (ekonomického a dalšího) pohledu je více zkoumán samotný obsah knih – příběh, postavy, význam hry *Famfrpál*, Ministerstvo kouzel či instituce internátní školy v Bradavicích. Kniha tak konečně dostává očekávaný ráz konstruktivistického kotle, kde jednotliví autoři Potterův příběh využívají k tvorbě paralel se světem lidí a k jeho interpretaci. Autoři jako Iver B. Neumann či Martin Hall představují sborník ve stylu současného konstruktivismu rozkročeného mezi pozitivismem a postpozitivismem, který sice do jisté míry sdílí základní ontologické (sociální konstrukce sociálního světa) a epistemologické (interpretace) charakteristiky, ale nesdílí společnou sociálněvědní filozofii, což se patrně nejvíce projevuje v konkrétních metodách práce jednotlivých konstruktivistů. Právě metody jsou tak mnohými považovány za největší výzvu pro celou konstruktivistickou teorii i výzkum dneška.⁸ Sborník *Harry Potter and International Relations* si z tohoto pohledu samozřejmě neklade žádné ambice, ale určitě je zajímavou sondou do postupů práce s textem a především se „sociálně konstruovanou realitou“ Harryho Pottera, kterou se světem lidí pojí mnoho společného.

Texty druhé, třetí a poslední části sborníku se snaží především porozumět vnitřní logice světa Harryho Pottera, jednotlivým institucím či celkovému významu ústředního střetu dobrého Pottera se zlým Lordem Voldemortem („*you-know-who*“). Nejspíše nepřekvapí, že právě pro fantasy romány typický boj dobra se zlem poskytuje autorům sborníku důležitý motiv při rozboru hlavních konfliktů ve světě Pottera a ve světě nás – čtenářů. Text, nazvaný *Conflict and the Nation State*, z tohoto pohledu velmi účinně nachází paralely mezi oběma světy a představuje Pottera jako hrdinu liberálně konstruovaného světa (ve smyslu teorií mezinárodních vztahů), který se od toho našeho liší především charakterem ústředního konfliktu a rolí hlavních institucí. Mezinárodní řád v rámci Potterova světa není rozdělen do suverénních národních států, vládní instituce nejsou v magickém světě tak silnými entitami, nepřitahují nejlepší kouzelníky a v konfliktech nehrají zásadní roli. Hlavní moc mají jednotlivci, kouzelníci, jejichž moc je často stěží kontrolovatelná. Hlavní konflikt dobra se zlem se pak neodehrává na pozadí hranic či nerostného bohatství, ale podle linie rasové čistoty magického světa (tedy nemíchání krve čarodějů s krví *mudlů* /lidí/), o níž se tvrdě snaží zlo – Lord Voldemort, jeho Smrtijedá a spřízněné šlechtické rody (Malfoyové). Přestože podle textu knihy o Potterovi „rasová čistota“ neurčuje magické schopnosti jednotlivce (například velmi šikovná Hermiona pochází z mudlí rodiny), tento zápas zcela zastíňuje téma možného sporu magického světa se světem *mudlů*. Autor textu také provádí velmi poutavé srovnání s jinými příběhy žánru fantasy (například *X-Men*) a dospívá k závěru, že příběhy Harryho Pottera představují „*the ultimate fantasy of liberal philosophy*“ – svět liberální teorie mezinárodních vztahů, kde právě jednotlivci drží největší moc a ke splnění velkých úkolů nepotřebují stát či kolektivní akci obecně.

V této části sborníku se však také nejvíce ukazuje jeho problematický charakter, který spočívá v nevyváženosti jednotlivých příspěvků a do jisté míry i celku. Například výše zmíněný text o Potterově liberálním světě obsahuje pasáže primitivním jazykem popisující realitu lidských mezinárodních vztahů, které mají připravit půdu pro srovnání se světem Harryho Pottera. Jejich přehnaná délka i úroveň podání nezapadají do okolního textu a v podstatě ruší čtení. Nevyváženost celku se tak z mého pohledu projevuje především v různé kvalitě a originalitě příspěvků. Každý příspěvek sice alespoň na několika stranách předvádí zajímavý a originální pohled v rámci svého tématu, ale jako celky se po kvalitativní stránce jednotlivé příspěvky poměrně značně liší. Jako nejlepší se tak jeví především

fascinující text dekonstruuující realismus za pomoci magie Harryho Pottera a skvělý příspěvek hledící na knihy o Potterovi jako na dobu mýtů, dokreslující tvorbu kolektivních identit v době vzniku moderních států.

Podobně jako se konstruktivismus široce rozkročuje napříč různými teoriemi mezinárodních vztahů, i nejstarší a nejvýznamnější paradigma – realismus – čelí podobným problémům. Již před osmi lety se Jeffrey Legro a Andrew Moravcsik na stránkách *International Security* ptali, jestli je vůbec ještě někdo realistou, a mysleli právě snahu zastánců realismu vysvětlit mnohé anomálie v praxi přetvořením realistické teorie, čímž jádro realismu značně rozmazali. Postklasičtí realisté jako Snider, Evra či Wohlforth sice umí široce rozvíjet mnohé klasické koncepty, je však pak otázkou, zda ještě vůbec jde o realismus.⁹

Podobně i Martin Hall ve svém potterovském textu *The Fantasy of Realism, or Mythology as Methodology* považuje realismus spíše za soubor teorií, které sdílejí některé důležité charakteristiky, než za jedinou teorii mezinárodních vztahů. Hall ukazuje realismus a žánr fantasy knih společně jako mýty, které dokáží velmi zásadně ovlivňovat materiální realitu. Z obecného hlediska jsou totiž oba jakýmiś příběhy, které nejen poskytují významy ostatním, ale drží si i status tzv. paradigmatických pravd, které svou autoritou dokáží do jisté míry ovládat mnohá rozhodnutí jednotlivců. Podobně i naše historie je vnímána jako svěbytný mýtus, který vyprávějí historici a který může být dokonce zařazen v rámci seznamu „žánrů“, jak je rozebíral například Hayden White ve své *Metahistorii*.¹⁰ Jaké paradigmatické pravdy nebo mýty jsou tedy pro západní civilizaci ústřední? Lze je hledat v antickém Řecku a v křesťanském učení? Jako první zásadní mýtus autor vybral řeckou báji o bratřech titánech Prometheovi a Epimetheovi, která dokresluje „zásadní roli strachu pro vznik lidské civilizace“.¹¹

Druhým zásadním mýtem byl křesťanský mýtus o zlu, který byl podle Hallova názoru chytrě stvořen právě za účelem proti tomuto zlu bojovat. Hall zde využívá práci maďarského sociologa Eleméra Hankisse a aplikuje ji na svět Harryho Pottera. V křesťanském mýtu o zlu jsou identifikovány tři složky – zlo musí být nejdříve rozpoznáno, poté personifikováno (jako ďábel) a třetí složkou je vlastně odpověď na otázku, jaké místo má zlo v náboženském systému křesťanství, tedy pokud je jako ve *Starém zákoně* jedním z výtvorů Boha a jeho sluhou, či jestli jde o středověkou představu dvou soupeřících veličin – dobra se zlem, Boha se Satanem. Pohled na tento souboj pak ukazuje obecný náhled na vývoj lidských dějin, které mohou jít Fukuyamovsky stále kupředu „jako šíp“ či tragicky setrvávat v uzavřeném kruhu historie. Například žánr science fiction většinou představuje „šípovitý“ pohled na dějiny, zatímco fantasy romány jsou spíše tragicky cyklickým zápasem dobra se zlem, ať už v podobě Tolkienova *Pána prstenu*, či Harryho Pottera Joanne Rowlingové. Obě v poslední době populární a zfilmovaná díla následují základní schéma žánru fantasy, tragédie svého druhu a zároveň logiku křesťanského mýtu o zlu, po lince rozpoznání zla, jeho pojmenování a nekonečný opakující se boj s ním v různých podobách. Podobně jako personifikace zla v podobě Satana pomáhala lidem a institucím lidského světa v boji proti rozpoznanému nepříteli, i ve světě Harryho Pottera existence zla v podobě Voldemorta vede čaroděje k odvaze, k řádu a k morálnímu jednání. Hrozba zla nutí ostatní projevat kvality dobra a zlo tak posiluje vlastní pozici.

Podle Martina Halla je možné celý tento koncept připodobnit i k realismu jako k mýtu, založenému na konceptech suverenity a anarchie, který plní především funkci boje proti svěbytně definovanému zlu. Realismus ukázal, že spory identit a náboženství již nemají být brány v úvahu, a představil suverénní státy v zápase o udržení svého postavení v rámci anarchického prostředí. Rozpoznání a pojmenování hrozb vysoce suverenní je pro boj zásadní – pro boj proti imperialismu ostatních mocností či proti hegemonnímu postavení některé z nich. Rovnováha moci je zde klíčem a strategie „nepřítel mého nepřítele je můj přítel“ prostředkem boje. „Pokud jsi proti Voldemortovi, zůstáváme na jedné lodi,“ říká profesor Brumbál.

Druhým klíčem k realismu je koncept bezpečnostního dilematu, které poukazuje na nejistotu ohledně úmyslu soupeřů a konkurentů a na její možné důsledky. Do tohoto schématu kondenzuje realismus zlo mezinárodních vztahů, které může celý systém zničit. Realismus toto zlo rozpoznal a uvědomil si tragickou realitu mezinárodní politiky, kde probíhá historie cyklicky, nikoli kupředu, k zářnému zakončení dějin. Toto rozpoznání zla plní v rámci realismu podobnou úlohu jako v křesťanském mýtu či v rámci žánru fantasy knih, totiž uvědomění si hrozby a schopnosti se jí postavit. Normalizací nebezpečnosti zlého boje suverénních států člověk nad tímto bojem získává jistou kontrolu, a tak se zbavuje strachu z něj. Zlo je i zde podmínkou velikosti a sebezdokonalení člověka. Ostatně jak Niccolo Machiavelli píše ve svém *Vladaři*: „*Je třeba brát lidi takové, jací jsou, a vědět, že jsou dobří jen tehdy, přiměje-li je k tomu nutnost.*“¹²

Skvělým příspěvkem do recenzovaného sborníku je i stať jednoho z jeho editorů Ivera B. Neumanna, norského kritického konstruktivisty a eurofederalisty.¹³ Jeho text *Naturalizing Geography* poutavě rozebírá svět Harryho Pottera s odkazem na staré středověké legendy a vidí jejich vliv na formování sociální identity společností, tvořících první moderní státní útvary v Evropě. Neumann využívá svou znalost severské mytologie a navazuje ji na dávné mocenské vztahy a na dobu založení starých vládnoucích rodů. Mýty a báje ve středověku připomínaly hrdinské činy předků vládnoucích dynastií, kteří svá panství hrdinsky vybojovali nad nebezpečným a magickým původním obyvatelstvem (často obry, nestvůrami či draky). Například staří Norové a Švédové své země získali po litém boji s nepřátelskými bohy a obry, kteří nakonec ustoupili jejich vládě. Toto „magické“ původní obyvatelstvo však během věků ztratilo svou magičnost, když se ukázalo pouze jako součást dřívějšího osídlení území a jehož vyobrazení „magickým“ způsobem bylo prostředkem k ospravedlnění moci potomků nových vládců území. Původní obyvatelé (v Norsku například Sámové) tak podle Neumannova názoru představují připomínku této dávné historie a dřívějších vládců své země. Podobně jako staré legendy nebo menšiny žijících „obřů“ připomínají dávné kořeny evropských vládců, fantasy příběhy dneška tvoří mýty nové, a tak opakují své dávné vzory. J. R. R. Tolkien poměrně explicitně vyjadřoval mýtotvorný účel svých próz, určených pro „Angličany bez společných kořenů“, a podobný význam může mít podle Neumanna i svět Harryho Pottera.

V případě sborníku o *fenoménu Harry Potter* z hlediska mezinárodních vztahů samozřejmě často jde o poněkud volně uvažování, o divoké asociace a konstruktivisté z řad autorů jednotlivých příspěvků se na Potterovi „jaksepatří vyřadili“. Příspěvky však rozhodně nesklouzly mimo seriózní odbornou práci s textem a navíc přinesly značnou nadhodnotu netradičního zážitku, který by pro mě mohl překonat snad jen rozbor studenoválečných strategií na základě příběhů vesmírné lodi Enterprise ze seriálu *Star Trek*.

Lukáš Hoder

¹ Viz Dutch „Harry Potter“ on the way up. BBC 16. 5. 2002, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1990620.stm> (přístup: 24. 7. 2007).

² Jde například o AOL/Time Warners nebo Disney v USA, o Bertelsmann v Evropě či o CanWest Global v Kanadě.

³ Synergický efekt umožňuje vzájemnou propagaci produktů v síti společností pod střechou jednoho nadnárodního gigantu.

⁴ Pro globální úspěch je důležité zvolení univerzálních témat, tzv. event films, která nejsou zatížena národními zvláštnostmi.

⁵ Jde o vzájemnou propagaci v rámci různých médií.

⁶ AOL/Time Warner vlastní mnohé patenty v rámci technologií spojených s DVD.

⁷ Viz Harry Potter and the synergy test. Economist, 10. 11. 2001, <http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-80023278.html> (přístup: 24. 7. 2007).

⁸ Viz Adler, Emanuel: Constructivism and International Relations. In: Carlsnae, Walter – Risse, Thomas – Simmons, Beth (eds.): Handbook of International Relations. London: Sage Publications, 2006, s. 95–118.

⁹ Viz Legro, Jeffrey – Moravcsik, Andrew: Is anybody still realist? International Security. No. 2 (1999), s. 5–55.

RECENZE

- ¹⁰ V České republice je z tohoto pohledu velmi zajímavá například práce nedávno zesnulého historika Dušana Třeštika o raných dějinách české státnosti či obecně o vnímání české historie a jejího významu pro dnešek.
- ¹¹ Strach je zde vnímán jako silnější princip v dějinách lidské civilizace než například Kantovy „síly lidského zdokonalení“, Durkheimova „nutnost společenského soužití“ či Foucaultovy „strategie dominance“.
- ¹² Viz Machiavelli, Niccolo: Vladař, <http://vladar.internetove-obchody.net/machiavelli-vladar.html> (přístup: 24. 7. 2007).
- ¹³ Viz Symposium Future of EU webového časopisu Global Politics, <http://www.globalpolitics.cz/clanek/future-eu.html>